

УДК 37.014.3(477)-051]:334.7:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.6>

Тетяна БОРТНЮК

кандидат економічних наук, доцент, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, просп. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43010

ORCID: 0000-0001-9673-1366

Бібліографічний опис статті: Бортнюк, Т. (2021). Дидактична гра як засіб формування підприємницької компетентності учнів початкової школи. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 34–38, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.6>

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито спрямування сучасної освіти до впровадження компетентнісного підходу та формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, одними з яких є ініціативність і підприємливість. Теоретично обґрунтовано необхідність та підвалини формування підприємницької компетентності в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти. Зазначено, що формування первинного економічного досвіду в учнів початкової школи найбільш вдало відбувається у процесі ігрової діяльності, оскільки саме в грі у дитини з'являється можливість «на практиці» перевірити свої знання, застосувати їх, розширити власний досвід.

Виділено структуру уроку щодо формування підприємницької компетентності. Проаналізовано переваги використання дидактичної гри як засобу навчання дітей в початковий період навчання та визначено її особливості під час формування підприємницької компетентності. Окреслено, що орієнтовний зміст початкових економічних знань відображає сам вчитель, коли ознайомлює дітей із фінансовою грамотністю, використовуючи при цьому різноманітні форми роботи. Формування підприємницької компетентності передбачає не лише ігрове навчання, але й організацію позакласної діяльності, що охоплює: проведення тижнів фінансової грамотності, екскурсій до фінансових установ, розроблення учнівських проєктів, проведення виставок тощо. Зазначено, що підприємливість і фінансова грамотність є запорукою становлення успішної особистості, ініціативної та усебічно розвиненої, здатної змінювати навколишній світ на краще.

У процесі роботи над науковою розвідкою використовувалися такі методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез під час опрацювання педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; теоретичне осмислення й узагальнення досвіду викладачів і власного досвіду роботи з формування підприємницької компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетентності, Нова українська школа, підприємницька компетентність, підприємливість і фінансова грамотність, дидактична гра.

Tetiana BORTNIUK

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, 36 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43010

ORCID: 0000-0001-9673-1366

To cite this article: Bortniuk, T. (2021). Didactic game as a means of forming entrepreneurial competence of primary school students. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 34–38, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.4.6>

DIDACTIC GAME AS A MEANS OF FORMING ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article reveals the direction of modern education to implement a competency approach and the formation of key competencies in students, one of which is initiative and entrepreneurship. The necessity and bases of formation of entrepreneurial competence in the educational environment of a general secondary education institution are theoretically substantiated. It is noted that the formation of primary economic experience in primary school students is most successful in the process of play, because it is in the game that the child has the opportunity to "practice" their knowledge, apply them, expand their own experience.

The structure of the lesson on the formation of entrepreneurial competence is highlighted. The advantages of using didactic games as a means of teaching children in the initial period of study are analyzed and its features in the formation

of entrepreneurial competence are determined. It is outlined that the approximate content of basic economic knowledge is reflected by the teacher himself when he introduces children to financial literacy, using various forms of work. The formation of entrepreneurial competence involves not only play learning, but also the organization of extracurricular activities, including: conducting weeks of financial literacy, excursions to financial institutions, development of student projects, exhibitions and more. It is noted that entrepreneurship and financial literacy are the key to becoming a successful person, enterprising and fully developed, able to change the world for the better.

In the process of working on scientific intelligence, the following research methods were used: theoretical: analysis and synthesis during the elaboration of pedagogical and methodological literature on the researched problem; theoretical comprehension and generalization of the experience of teachers and their own experience in the formation of entrepreneurial competence of future primary school teachers.

Key words: competence approach, key competencies, new Ukrainian school, entrepreneurial competence, entrepreneurship and financial literacy, didactic game.

Постановка наукової проблеми та її значення. Протягом останніх десятиліть українська освіта перебуває у стані активної перебудови; її вектор розвитку змінює свій напрям. Сучасні реформи в закладах освіти покликані створити належні умови для формування цілісної особистості, усебічно розвиненої, здатної до критичного мислення; інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя (Nova ukrainska shkola, 2016, 4-6). У цьому контексті вирішальним є спрямування сучасної освіти на впровадження компетентнісного підходу. Для досягнення цієї мети освітні вектори навчання спрямовано на формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, одними з яких є ініціативність і підприємливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло українських науковців та педагогів-практиків присвячують свої пошуки означеній проблемі, зокрема: О.І. Білик, Т.Д. Гірченко, В.О. Джулай, Л.З. Козак, О.Є. Костюченко, С.В. Міщенко, С.М. Подолук, Т.С. Смовженко, Р.Б. Шиян. Водночас актуальності набуває питання про те, яким чином підготувати сучасного педагога до реалізації завдань, прописаних у нормативно-правових документах, у тому числі й навчити інтегрувати підприємницький складник у зміст шкільних навчальних предметів, розвиваючи в учнів ініціативність, економічний спосіб мислення, майстерність раціональної споживацької поведінки.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні підвалин формування підприємницької компетентності в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти шляхом використання дидактичних ігор.

Виклад основного матеріалу. В Україні дослідженню різних аспектів формування під-

приємницької компетентності особистості присвячені праці Т. Гільберг та С. Гарнавської. Підприємницьку компетентність як аналог компетентності підприємливості та фінансової грамотності розглядають М. Рудь, Г. Назаренко, В. Узунов, О. Пометун, І.Зимня, Ю. Білова, О. Проценко. У Законі України «Про освіту» та Державному стандарті початкової освіти (2018) ця компетентність теж формується як «підприємливість та фінансова грамотність», що передбачає ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організовувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень (Zakon Ukrainy “Pro osvitu”, 2018).

Концепція Нової української школи визначає орієнтири у формуванні усіх ключових компетентностей. В основі їх формування – досвід здобувачів освіти, їх потреби, які мотивують до навчання, знання та вміння, які формуються в різному освітньому середовищі (школі, родині), різноманітних соціальних ситуаціях та зумовлюють формування ставлення до них. Зазначимо, що сьогодні чітко визначеною є ієрархія компетентностей, у якій ключові (надпредметні) компетентності – це ті, які містять певний комплекс знань, умінь, навичок, ставлень, що набуваються учнями усім змістом шкільної освіти (Balandiuk, 2018: 93–95). Спільними для всіх ключових компетентностей є такі вміння, як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв’язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами. Тобто ключові

компетентності становлять систему загальних понять, які мають бути деталізовані в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями. Відповідно, важливим у цьому контексті є формування у здобувачів освіти особистісних якостей для успішної життєдіяльності (Kuzmenko, 2018: 37).

Окрім того, важливою загальноосвітньою тенденцією в сучасній шкільній освіті є інтеграція змісту різних навчальних предметів з метою формування в учнів зв'язків між різними галузями знань, які вивчаються учнями. Тому засвоєння інтегрованої змістової лінії «підприємливість і фінансова грамотність» забезпечить краще розуміння молодим поколінням практичних аспектів фінансових питань, пов'язаних зі здійсненням заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо; сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі (Balandiuk, 2018: 94). Так, формування підприємливості та фінансової грамотності в закладі загальної середньої освіти починається з початкової школи. Усвідомлення учнями елементарних економічних знань, фінансової культури, трудової та моральної творчої мотивації, активної громадянської позиції, діловитості, підприємливості, умінь правильно орієнтуватись у різних життєвих ситуаціях відбувається через різноманітні форми організації дитячої діяльності (Bakhanov, 2000: 145).

Зазначимо, що формування первинного економічного досвіду в учнів початкової школи найбільш вдало відбувається у процесі ігрової діяльності, оскільки саме в грі у дитини з'являється можливість «на практиці» перевірити свої знання, застосувати їх, розширити власний досвід методом спроб та помилок за умови обов'язкового виправлення цих помилок. Це забезпечить краще сприймання фінансової грамотності та взагалі підвищить їхній інформаційний рівень знань про власні кошти.

Кожен урок, який вмщує в себе тематику фінансової грамотності, має певні етапи формування економічної та фінансової обізнаності. Структура таких уроків має таку послідовність:

1. Вступна частина (готує до сприймання матеріалу).

2. Термінологічна частина (розкриваються основні поняття, які будуть використовуватися на занятті).

3. Ігрова апробація матеріалу (на першому етапі – дидактичні ігри, на другому – ситуативні, на третьому – рольові).

4. Варіативна частина (проводиться на вибір вчителя: завдання з творчої діяльності, формування математичних уявлень, ознайомлення з навколишнім середовищем).

5. Заключна частина (підсумок, завдання для самостійного спостереження). На кожному етапі уроку проводяться різноманітні ігри економічної спрямованості.

Саме через гру дитина пізнає світ. У працях багатьох науковців, зокрема таких, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, Л. Кабанов, О. Канюк, Н. Пихтіна, І. Підласий, Д. Ельконін, урок-гра розглядається як засіб підвищення ефективності уроків. Застосування дидактичних ігор з'являється вже в дошкільному віці. В. Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» писав: «Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень і понять». А. Макаренко наголошував: «Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...» (Vekh, 1996: 138).

Орієнтовний зміст початкових економічних знань відображає сам вчитель, коли ознайомлює дітей із фінансовою грамотністю, використовуючи при цьому різноманітні форми роботи.

Засвоюючи кожну з тем, учні початкових класів ознайомлюються із сімейною економікою, закріплюють набуті знання в іграх, отримують уявлення про розмаїття та вичерпність природних ресурсів, починають розуміти, звідки і як з'являється продукт, якими способами реалізують товар. Діти вчать оперувати грошима, знають, що вони потрібні для купівлі та продажу. Багаторазово виконуючи різні економічні дії, початківці вчать реалізувати свої вміння в різних умовах, з різними об'єктами, що сприяє усвідомленню та міцнішому засвоєнню знань.

Пропонуємо застосовувати гру «Біг асоціацій». Діти стають у коло й створюють ланцюг асоціативних понять. Ці поняття можна змінювати залежно від теми уроку. Наприклад, витрати у родині: їжа, одяг, комунальні послуги, іграшки, шкільні речі, транспорт, меблі, подорожі, прикраси... Вчитель

повідомляє, які витрати є першочерговими, а які – другорядними.

Необхідність використання дидактичної гри як засобу навчання дітей в початковий період навчання визначається рядом причин (Finanova hramotnist, 2019: 19–21):

- ігрова діяльність, як провідна в дитинстві, ще не втратила свого значення;
- освоєння навчальної діяльності, включення в неї дітей йде повільно;
- вікові особливості дітей, пов'язані з недостатньою стійкістю і довільністю уваги, переважно мимовільним розвитком пам'яті, переважанням наочнообразного типу мислення;
- недостатньо сформована пізнавальна мотивація.

Головною особливістю дидактичних ігор є те, що учні грають, не підозрюючи, що освоюють знання, опановують вміння і навички, навчаються культурі спілкування і поведінки. Всі дидактичні ігри включають в себе пізнавальний і виховний зміст, що дозволяє інтегровано вирішувати завдання з формування у школярів підприємницької компетентності. Тому завдання вчителя – створювати і використовувати у шкільному житті такі дидактичні ігри, в яких діяльнісний підхід дає можливість фіксувати динаміку фінансово-морального розвитку дитини, сутність якого полягає у вмінні дитини самостійно, й іноді за допомогою вчителя, реалізувати свої здібності до практичної діяльності. Вчитель допомагає учневі розвиватись від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, для якого необхідні самостійність у прийнятті рішень і моральний вибір. Погоджуємося з думкою дослідниці М. Товкало, що підприємницький складник можна розвивати кожного уроку через методи, які спонукатимуть учня бути активним, ініціативним, комунікабельним, відповідальним тощо. Це можливо через використання діялісного підходу, суть якого можна передати через так звану формулу «90% практики + 10% таланту = 100% успіху» (Uroky z pidpriemnytskym tlom, 2014: 45).

Формуючи в учнів підприємливість і фінансову грамотність, виділяємо три взаємопов'язаних елементи: 1) уміння, 2) знання, 3) навички.

Правильні уміння – це база фінансової грамотності. Йдеться про формування культури фінансової поведінки, що розпочинається

з планування сімейного бюджету на тривалу перспективу і вироблення стратегії реалізації потреб життєвого циклу.

Необхідні знання передбачають розуміння меж відповідальності, володіння мінімальним фінансовим словником, розуміння відмінностей між готівковими та безготівковими платежами тощо.

Необхідні навички – це вміння читати та розуміти інформацію, порівнювати її, а також уміння приймати правильні рішення тощо.

Наприклад, цікавим та ефективним у набутті умінь та навичок з підприємницької компетентності є розгляд таких тем, як: «Що таке гроші?», «Доходи і витрати сім'ї», «Сімейний бюджет», «Страховання. Податки», «Банківські послуги», «Особистий фінансовий план». Адже, спираючись на необхідний мінімум досвіду, який мають учні в економічній сфері життя, створюються можливості для перевірки та відпрацювання практичних навичок фінансової та споживчої культури, розвитку вміння критично мислити.

Формування підприємницької компетентності передбачає не лише ігрове навчання, але й організацію позакласної діяльності, що охоплює: проведення тижнів фінансової грамотності, екскурсій до фінансових установ, розроблення учнівських проєктів, проведення виставок, ярмарків, фестивалів учнівських робіт та доробок, Дня грошей та заощадження тощо. Однією з ефективних форм позакласної діяльності є створення Шкільного клубу підприємництва, де відбуваються засідання у формі тренінгів із залученням психолога, аналізуються фінансові ситуації, розв'язуються економічні задачі, використовуються ігри, організуються зустрічі з підприємцями, розробляються бізнес-ідеї тощо. Його перевагою є охоплення досить великої кількості учнів одночасно та активної взаємодії всіх учасників, а також невимушене формування необхідних підприємницьких рис особистості та розширення світогляду здобувачів освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, реалізація компетентнісного підходу в освіті передбачає формування ключових компетентностей школярів у Новій українській школі, одними з яких є підприємливість та фінансова грамотність. Усі навчальні предмети мають бути орієнтовані на формування

підприємливості й фінансової грамотності, що є можливим за рахунок інтегрованого підходу в освітньому процесі. Використання ігрових технологій є дієвим інструментом формування підприємницької компетентності в учнів початкової школи. Адже підприємливість і фінансова

грамотність є запорукою становлення успішної особистості. Перспективи подальших розвідок потребують дослідження питання діагностики підприємливості та аналізу форм та методів формування підприємницької компетентності учнів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баландюк Р. Методичні рекомендації щодо навчання «підприємливості та фінансової грамотності» на уроках історії України. *Молодь і ринок*. № 9(164), 2018. С. 91–95.
2. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання в школі: Монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.
3. Бех І.Д. Проблема методів виховання в сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 136–141.
4. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 20.08.2021).
5. Кузьменко Ю. Формування компетентності «підприємливість та фінансова грамотність»: сучасні орієнтири. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Педагогіка*. 2(8)/2018. С. 36–38.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд. Л. Гриневич та ін.; заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с.
7. Уроки з підприємницьким тлом / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава : Сова, 2014. 400 с.
8. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?: навч. посіб. Київ : 2019. 272 с.

REFERENCES:

1. Balandiuk R. (2018) Metodichni rekomendatsii shchodo navchannia "pidpriemlyvosti ta finansovoi hramotnosti" na urokakh istorii Ukrainy [Methodical recommendations for teaching "entrepreneurship and financial literacy" in the lessons of Ukrainian history]. *Molod i rynek*, vol. 9(164), pp. 91-95.
2. Bakhanov K.O. (2000) *Innovatsiini systemy, tekhnolohii ta modeli navchannia v shkoli*: Monohrafiia [Innovative systems, technologies and models of school education: Monograph]. Zaporizhzhia: Prosvita, p. 160.
3. Bekh I.D. (1996) Problema metodiv vykhovannia v suchasni shkoli [The problem of methods of education in the modern school]. *Pedahohika i psykholohiia*, vol. 4, pp. 136–141.
4. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" (2017) [Law of Ukraine "On Education"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, vol. 38-39, p. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (data zvernennia: 20.08.2021).
5. Kuzmenko Yu. (2018) Formuvannia kompetentnosti "pidpriemlyvist ta finansova hramotnist": suchasni oriientyry [Formation of competence "entrepreneurship and financial literacy": modern guidelines]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Pedahohika*, vol. 2(8), pp. 36–38.
6. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* (2016) [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform] / uporiad. L. Hrynevych ta in.; zah. red. M. Hryshchenko. Kyiv, p. 40.
7. *Uroky z pidpriemnytskym tlom* (2014) [Lessons with an entrepreneurial background] / za zah. red. E. Bobinskoi, R. Shyiana, M. Tovkalo. Varshava : Sova, p. 400.
8. *Finansova hramotnist. Finansy. Shcho? Chomu? Yak?: navchalnyi posibnyk* (2019) [Financial literacy. Finances. What? Why? How?]. Kyiv, p. 272.